

IZVEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA NA KOSOVU ZA 2015.

IZVRŠNI PREGLED

Kosovo je parlamentarna demokratija. Ustav i zakoni predviđaju izabrani jednodomni parlament (Skupštinu) koji zauzvrat bira predsednika čiji predlog mandatara vlade mora da potvrdi Skupština. U zemlji su poslednji put održani parlamentarni izbori u junu 2014. koje su međunarodni posmatrači ocenili kao slobodne i pravične. Civilne vlasti su održavale efikasnu kontrolu nad bezbednosnim snagama. Misija vladavine prava Evropske unije (Euleks) koja nadgleda policiju i sektor pravosuđa nastavila je da izvršava neke izvršne funkcije. Nastavio se Briselski dijalog o normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine pod okriljem Evropske unije. Pravosudne strukture sa severa Kosova počele su da se integrišu u nacionalne strukture nakon sporazuma o pravosuđu postignutog 10. februara između Kosova i Srbije. Premijer Mustafa je 27. oktobra potpisao Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju za Kosovo s visokom predstavnicom Evropske unije Federike Mogherini.

Jedan od najozbiljnijih problema u oblasti ljudskih prava tokom godine bilo je ponekad nasilno opstruisanje rada parlamenta od strane poslanika opozicije u periodu od oktobra do decembra što je dovelo do blokiranja slobodne debate i usvajanja zakonskih propisa. Endemska korupcija u vradi i u privatnom sektoru i nekažnjavanje za korumpirana dela ostao je važan problem u oblasti ljudskih prava. Društveno nasilje i diskriminacija prema pripadnicima etničkih manjina, ženama, licima sa invaliditetom i pripadnicima zajednice lezbijki, homoseksualaca, biseksualaca i transrodnih lica (LGBTB) je predstavljalo treću najvažniju oblast zabrinutosti.

Ostali problemi u oblasti ljudskih prava uključivali su: prijavljeno policijsko maltretiranje pritvorenih lica, fizičke uslove u zatvorima ispod standarda; zloupotrebu droga, korupciju i favorizovanje u zatvorima, dugo trajanje istražnog zatvora i sudsku neefikasnost što je rezultiralo do poništenih suđenja, kao i nerešena imovinsko-pravna potraživanja proistekla iz ratnog perioda 1998-99. Takođe je bilo zastrašivanja medija od strane javnih zvaničnika i kriminalnih elemenata, ograničavanje slobode kretanja preko Ibarskog mosta u Mitrovici i nasilje nad raseljenim licima koja su tražila da se vrate svojim domovima. Ograničavanje verske slobode uključivalo je nepostojanje sistema registracije i ponovljeno vandalizovanje verske imovine, ograničavanje slobode bogosluženja srpskih pravoslavnih poklonika i ograničeni napredak u povratku raseljenih lica svojim domovima. Dodatni problemi u oblasti ljudskih prava su uključivali nasilje u porodici i diskriminaciju nad ljudima, diskriminaciju nad ženama,

zapošljavanje na osnovu polne pripadnosti, zlostavljanje dece, trgovinu ljudima, diskriminaciju nad manjinama posebno Romima, neodgovarajuću podršku za lica sa invaliditetom, loše uslove u objektima mentalnog zdravlja, sporadične etničke tenzije i dečiji rad u neformalnom sektoru.

Vlada je preduzela korake da krivično goni i kazni zvaničnike koji su počinili zloupotrebe u bezbednosnim službama ili negde drugde u vlasti, iako su mnogi smatrali da su vladini zvaničnici uključeni u korupciju prošli nekažnjeno.

Deo 1. Poštovanje ljudskog integriteta uključujući zabranu od:**a. Samovoljnog i nezakonitog oduzimanja života**

Nije bilo izveštaja o tome da su vlada ili njeni službenici počinili samovoljna ili nezakonita ubijanja.

Euleks i domaći tužioci su nastavili da procesuiraju predmete ratnih zločina koji su proistekli iz sukoba 1998-1999. koji je doveo do nezavisnosti zemlje. Euleks je u avgustu istraživao 174 slučajeva ratnih zločina i do decembra specijalni tužioci su od Euleksa dobili 37 predmeta u vezi sa ratnim zločinima.

Veće sudija Euleksa u Osnovnom суду u Mitrovici/Mitrovici je 27. maja donelo presude za 15 okriviljenih u predmetima ratnih zločina Drenica I i Drenica II. U predmetu Drenica I, sud je osudio ambasadora Albanije Siljejmana Seljimija i aktualnog predsednika opštine Skenderaj/Srbica, Sami Ljuštakua za ratne zločine protiv civila. Ljuštaku je takođe osuđen za ubistvo. Sud je oslobođio preostalih petoricu okriviljenih. U presudi Drenica II sud je osudio svih 10 okriviljenih za ratne zločine protiv civila i dodatno utvrdio da su Seljimi i trojica ostalih okriviljenih lica krivi za mučenje i ponižavajuća postupanja. Sud je osudio Ljuštakua na zatvorsku kaznu u trajanju od 12 godina, a Seljimija na osam godina. Trojica od osuđenih su dobili zatvorske kazne u trajanju od šest godina. Šestorici preostalih, uključujući aktivne poslanike i predsednika opštine Gllogovc/Glogovac je izrečena zatvorska kazna u trajanju od tri godine. Svi okriviljeni kojima je izrečena zatvorska kazna u trajanju od tri godine ostali su na slobodi čekajući postupanje po uloženim žalbama. Dva poslanika su nakon toga vratili svoje mandate u skladu sa zakonom.

Po navodima medija, Ljuštaku, Seljimi i ostali osuđeni su koristili lažne lekarske izgovore kako bi mogli da borave u privatnim apartmanima u Medicinskom centru u Prishtine/Prištini kako bi izbegli da budu zatvoreni u zatvoru Dubrava. Policija Euleksa je kasnije ponovo uhapsila Ljuštakua 22. septembra zbog navodnog nepoštovanja uslova koji su mu i omogućili da se leči u centru.

Kosovo je 3. avgusta usvojilo ustavne amandmane i zakonske propise za formiranje specijalnih veća za suđenje osumnjičenima koje je istraživala Specijalna istražna operativna grupa Evropske unije (SITF). SITF je uspostavljena nakon izveštaja Saveta Evrope (SE) o navodnim zločinima koje su počinili pojedini lideri Oslobodilačke vojske Kosova tokom i ubrzo nakon završetka rata na Kosovu. Mandat SITF-a je da istraži i ukoliko za to ima potrebe, pripremi slučajeve za krivično gonjenje teških krivičnih dela navedenih u izveštaju SE, uključujući ratne zločine i organizovani kriminal. Zakonodavstvo koje uspostavlja specijalna veća predviđa i stvaranje specijalnog tužilaštva unutar specijalnih veća s ovlašćenjima da optuži osumnjičene i predviđa da se neki postupci vode u drugoj evropskoj zemlji. Kosovo je pri kraju godine bilo u pregovorima sa holandskom vladom u pogledu administrativnih detalja oko sudskih veća.

Ministarstvo pravde je 2. oktobra prekinulo izdržavanje kazne Sabitu Geciju i Rizi Aljiaju na tri meseca kako bi im dozvolio da se medicinski leče u Albaniji. Geci i Aljaj su proglašeni krimim 2011. za ratne zločine učinjene u pritvornim centrima u severnoj Albaniji i bili su na odsluženju zatvorske kazne u trajanju od 15 i 12 godina ponaosob. Euleks je uložio žalbu na prekinuto odsluženje kazne, ali je Apelacioni sud 27. oktobra podržao izrečenu meru.

Policija Euleksa je 6. oktobra u Prizrenu uhapsila Džemšita Krasnićija osumnjičenog za ratne zločine. Krasnić je bio optužen u predmetu koji je uključivao ratne zločine u dva pritvorna centra u severnoj Albaniji 1999.

Većinsko Euleks veće Apelacionog suda je 2. decembra počelo sa preispitivanjem žalbe na oslobođajuću presudu iz 2013. poslanika skupštine Fatmira Ljimaja i devotorice ostalih po optužbama za ratne zločine u vezi sa navodima zlostavljanja u pritvornom centru u Klečki blizu Lipjan/Lipljana 1999.

Dana 9. decembra nastavljeno je suđenje novinaru Miljaimu Zeki i Rustemu Rukoliju koordinatoru Ljuštakove odbrane po optužbama za povredu tajnosti postupka i pokušaja vršenja uticaja na zaštićenog svedoka da se odrekne svog svedočenja. Okrivljeni su se izjasnili da nisu krivi.

Suđenje Oliveru Ivanoviću, Dragoljubu Delibašiću i trojci ostalih okrivljenih uhapšenih 2014. godine predvođeno Euleksom se nastavilo po optužbama za ratne zločine, teško ubistvo i ostala učinjena krivična dela protiv kosovskih Albanaca u periodu 1999-2000.

Osobe koje su preživele seksualno nasilje tokom rata žalile su se kako Euleks nije procesuirao niti jedan slučaj. Ministarstvo pravde je predvodilo radnu grupu, uključujući Euleks i specijalno tužilaštvo da ovi slučajevi budu prioritet.

Sudski savet Kosova je doneo odluku da dodeli 10 sudija koji će se usmeriti na slučajeve seksualnog nasilja. Zakon i budžet su dodelili finansijsku podršku nekim osobama koje su prežive seksualno nasilje tokom rata, međutim, komisija nije započela sa izborom korisnika.

b. Nestanka ljudi

Tokom godine nije bilo nikakvih izveštaja o politički motivisanim nestancima lica ili otmicama.

Međunarodni komitet crvenog krsta (ICRC) je do kraja godine vodio kao nestale 1,670 lica koja su nestala tokom sukoba 1998-99. i političkog nasilja koje je usledilo. Iako ICRC ne razlikuje nestala lica po etničkoj pripadnosti zbog ograničenja u pogledu poverljivosti, posmatrači su ukazali da su otprilike 70 odsto sa spiska kosovski Albanci, dok su preostalih 30 odsto kosovski Srbi, kosovski Romi, kosovski Aškaliji, kosovski Egipćani, kosovski Bošnjaci i kosovski Crnogorci.

Srpska delegacija je dozvolila članovima kosovske delegacije da se pridruži Euleksu, Međunarodnoj komisiji za nestala lica (ICMP), ICRC i Privremenoj Misiji Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK) prilikom ekshumacije u mestu Kiževak u Srbiji gde su srpske snage navodno sahranile ostatke kosovskih Albanaca ubijenih u selu Rezala na Kosovo 1999. Kosovska delegacija je na sastanku radne grupe o nestalim licima kojom predsedava ICRC održanom 9. decembra dostavila srpskoj delegaciji primerke evidencije iz mrtvačnica za period 1998-2000. iz Prishtine/Prištine, Gjakove/Đakovice, Peje/Peći i Gjilan/Gnjilana koji bi mogli da pomognu da se rasvetli soubina nestalih etničkih Srba.

Nastojanja da se otkriju ostaci ljudskih tela su se nastavila s ograničenim rezultatima. Vladina komisija za nestala lica je istakla da su Euleks i Odeljenje sudske medicine sproveli 19 operacija na terenu i ekshumacija. Četvoro nestalih osoba je identifikованo na osnovu ponovnog pregleda prethodno rešenih slučajeva uključujući ponovno ispitivanje prethodnih lokaliteta s grobnicama. Kancelarija Evropske unije na Kosovu je dala ICMP 400,000 evra (\$440,000) za analize poklapanja DNK osoba nestalih u periodu 1998-2000. Finansiranje je takođe nameravano za pripremanje priručnika za porodice nestalih i pravni okvir za pronalaženje nestalih lica, revidiranje *Kosovskog izveštaja o inventarisanju* (koji opisuje status nastojanja da se lociraju, pronađu i identifikuju nestala lica) i unapredi kapacitet Kosovske agencije za forenzička ispitivanja.

c. Mučenja i drugih vidova okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Zakon zabranjuje takve prakse, ali bilo je nekih izveštaja da su ih vladini zvaničnici primenjivali.

Polijski inspektorat Kosova (PIK), nezavisno telo pri Ministarstvu unutrašnjih poslova je odgovoran za preispitivanje prigovora građana o ponašanju policije. PIK je istražio 40 optužbi za prekomernu upotrebu sile policije tokom rasterivanja demonstracija 27. januara. Policija je upotrebila suzavac i vodeni top nakon napada demonstranata koji su bacali kamenje i Molotovljeve koktele. PIK je završio istrage i u konsultaciji sa tužilaštvom podneo četiri slučaja Odeljenju za profesionalne standarde na disciplinsko postupanje. Izveštaj PIK-a je naveo devet slučaja koji su sadržali elemente krivičnog maltretiranja i nanošenja telesnih povreda prilikom vršenja službenih dužnosti. Tužilaštvo je do 7. decembra radilo na preispitivanju tih devet slučaja.

Većinsko Euleks sudsko veće u Osnovnom суду u Prishtine/Prištini je 18. novembra proglašilo krivim šestoricu pripadnika Regionalne operativne jedinice za podršku koja je slična SWAT timu odnosno elitnoj taktičkoj jedinici zbog maltretiranja civila kosovskih Srba tokom vršenja službene dužnosti 2013. Jednom od osuđenih je izrečena zatvorska kazna u trajanju od 18 meseci, dok su preostalih petorica dobili uslovne kazne u rasponu od jedne do dve godine. Svim osuđenim licima je izrečena zabrana obavljanja javne funkcije u trajanju od dve godine. Sud je oslobođio optužbi petoricu policijskih službenika.

Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture (KRCT) i Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda su tvrdili da je policija upotrebila prekomernu silu prilikom hapšenja poslanika Skupštine Aljbina Kurtija i 97 ostalih pripadnika političke stranke Vetevendosje (Samoopredeljenje) u sedištu stranke 28. novembra. Vlasti su uhapsile Kurtija po optužbama povezanim za njegovu upotrebu nasilja u parlamentu kao što je prikazano na televizijskim snimcima plenarnih sednica; ostali su bili pritvoreni zbog nasilnog opstruisanja hapšenja Kurtija. Nezavisna institucija ombudsman (IO) je 4. decembra zatražila od Osnovnog tužilaštva u Prishtine/Prištini da istraži navode da je policija koristila prekomernu silu. PIK nije primio nijednu javnu žalbu o incidentu, ali je 21. decembra objavio da je radio na istrazi 12 slučaja. Komisija za preispitivanje upotrebe sile policije i Uprava za profesionalne standarde su takođe započeli preispitivanje. Euleks je izrazio stanovište da je policija upotrebila srazmernu silu tokom operacije, štiteći javni red i kada je bilo potrebe sebe samu.

Domaći posmatrači, uključujući predstavnike IO i KRCT koji su imali periodične posete zatvorima su istakli da je maltretiranje odnosno nedolično ponašanje prema zatvorenicima ili pritvorenicima ostao problem.

Uslovi u zatvorima i pritvornim centrima

Uslovi u zatvorima i pritvornim centrima su generalno ispunjavali međunarodne standarde, međutim bilo je značajnih problema koji su i dalje bili prisutni u pogledu nedovoljnih fizičkih prostorija, nasilja među zatvorenicima, korupciji i medicinskoj nezi ispod standarda.

Fizički uslovi: Prema navodima KRCT, fizički uslovi i uslovi za život su ostali ispod standarda u nekim prostorijama u zatvoru Dubravi koji je imao najveću zatvorsku populaciju. Takvi nedostaci u Dubravi su se odnosili na slabo osvetljenje i ventilaciju u nekim ćelijama, oronule kuhinje i toalete, nedostatak tople vode i neadekvatnu ili nikavu posteljinu.

KRCT je primio 10 žalbi od zatvorenika da ih je zatvorsko osoblje verbalno i u nekim slučajevima fizički zlostavljal u zatvoru Dubrava i u dva slučaja u zatvoru sa maksimalnim obezbeđenjem.

Zbog korupcije i političkog uplitanja vlasti nisu uvek vršile kontrolu nad objektima ili njihovim zatvorenicima. Prema navodima KRCT, zatvorenici su se žalili da zvaničnici u zatvorima u Dubravi i Smrekovnici nezakonito dozvoljavaju odsustvo i dodatno vreme napolju za šetnju u dvorištu zbog nepotizma ili podmićivanja. KRCT je izvestio da su mobilni telefoni i nezakonite droge redovno krijumčarene u kazneno-popravne zavode u kojima se procenjuje da su više od 30 odsto osuđenih lica narkomani. Direktor pritvornog centra u Prizrenu Iljir Gutaj je 28. avgusta dao ostavku, a ostalih sedam službenika kazneno-popravnog zavoda su suspendovani nakon navoda za korupciju i pružanja pomoći u bekstvu zatvorenika optuženog za ubistvo. Ministarstvo pravde je uspostavilo istražnu komisiju sa Euleksom. Generalni direktor kazneno-popravne službe Emruš Tači je 2. oktobra dao ostavku nakon izveštavanja medija o preferencijalnom tretmanu za zatvorenike sa dobrim vezama i bekstvu iz zatvora u Prizrenu.

KRCT je dokumentovao odlaganja i greške u pružanju medicinskog lečenja zatvorenicima i nepostojanje specijalističkog lečenja, kao recimo za narkomane. U mnogim slučajevima uslovi su primorali zatvorenike da sami nabave medikamente preko privatnih izvora. KRCT je primetio praznine u zatvorskem zdravstvenom sistemu u zatvoru Dubrava i prijavio nedovoljan broj stručnjaka za mentalno zdravlje.

KRCT je uočio da su objekti i lečenje zatvorenika sa invaliditetom ispod

standarda. Kazneno- popravna služba je držala zatvorenike sa invaliditetom odvojeno od opšte zatvorske populacije. Kosovski institut za forenzičku psihijatriju koji je otvoren u junu 2014. pružio je ograničeno lečenje i smeštaj za lica sa mentalnim invaliditetom. Zastupnici osoba sa invaliditetom krivili su vladu što je redovno smeštala u istražni zatvor lica sa dijagnostifikovanim mentalnim invaliditetom s ostalim pritvorenim licima, iako je Kazneno-popravna služba Kosova držala odvojeno pritvorene u istražnom zatvoru od zatvorske populacije. Nije bilo zakonskih odredbi ili administrativnih uputstava za postupanje sa zatvorenicima sa invaliditetom.

Uprava: Zvaničnici su vodili evidenciju o zatvorenicima, ali su upravnici kazneno-popravnih zavoda tvrdili da je raspodela ovlašćenja nad osuđenicima i pritvorenicima prouzrokovala probleme. Na primer, zatvorske vlasti nisu mogle da intervenišu kada su dobro povezani pritvorenici u istražnom zatvoru koristili svoje veze u Ministarstvu pravde da budu premešteni u daleko udobnije prostorije, kao što je Univerzitetska bolnica u Prishtine/ Prištini čak i onda kada je zatvor mogao da pruži adekvatne medicinske usluge.

Postojao je sistem za podnošenje prigovora pravosudnim vlastima, ali su zatvorenici rekli predstavnicima KRCT da nemaju poverenja u njega. Posmatrači stanja u zatvorima su prijavili da Kazneno-popravna služba ima sistemske problem u pogledu prebacivanja zatvorenika iz jedne ustanove u drugu bez obaveštavanja zatvorenika ili mogućnosti da zatvorenici ulože žalbu na odluke.

Zatvorenici i socijalni radnici okarakterisali su Komisiju za uslovni otpust kao "slabu" jer nije uspela da rešava zahteve za ranije puštanje na slobodu i zbog nejasnoća u obrazloženjima za odbijanje zahteva.

Nezavisno praćenje: Vlada je dozvolila posete nezavisnim nevladinim posmatračima ljudskih prava, ali je Institucija ombudsmana bila jedina institucija koja je imala stalan i neometan pristup kazneno-popravnim objektima. KRCT i Centar za odbranu ljudskih prava i sloboda (CDHRC) su morali da daju obaveštenje 24 časova unapred za planirane aktivnosti praćenja. Institucija ombudsmana, KRCT i CDHRC su postupali kao Nacionalni preventivni mehanizam, krovno koordinaciono telo da zajednički prate procedure hapšenja i verodostojnost optužbi nehumanih zatvorskih uslova.

Poboljšanja: Prema navodima KRCT, Kazneno-popravna služba Kosova je renovirala celije u nekim kazneno-popravnim zavodima, uključujući dva krila u zatvoru Dubrava. Vlasti su počeli da raspoređuju zatvorenike u novom zatvoru sa maksimalnim obezbeđenjem koji je otvoren 2014. u Gerdovc/Gerdovcu blizu Podujeve/Podujeva. U objektu je do decembra bilo 125 zatvorenika (104

zatvorenika i 21 lica u istražnom zatvoru) nešto manje od pola kapaciteta predviđene zatvorske populacije.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je 19. juna otvorilo novi pritvorni centar u Vranidoll/Vrani Dolu. Njegove prostorije su generalno ispunjavale međunarodne standarde.

d. Samovoljno hapšenje ili pritvaranje

Ustav i zakon zabranjuju samovoljno hapšenje i pritvaranje i Vlada, Euleks i Kosovske snage (Kfor) odnosno NATO predviđene međunarodne mirotvorne snage su generalno poštovale te zabrane.

Uloga policije i bezbednosnog aparata

Lokalne bezbednosne snage uključuju Kosovsku policiju i Kosovske bezbednosne snage (KBS). Zakon propisuje da policija operativno deluje pod ovlašćenjem Ministarstva unutrašnjih poslova. Policija je održavala unutrašnju bezbednost, podržana Euleksom kao drugom interventnom instancom i Kforom kao trećom interventnom instancom. Granična policija unutar Kosovske policije je odgovorna za pitanja primene zakona koji se odnose na upravljanje granicom.

KBS je lakše opremljena bezbednosna i civilna odbrambena snaga koja reaguje u slučajevima nepogoda, humanitarne pomoći, potrage i spasavanja i kontaminacije opasnim materijama. Potpada pod Ministarstvo bezbednosnih snaga Kosova.

Euleks koji ima mandat da nadgleda, konsultuje i stručno savetuje lokalne pravosudne institucije i organe za sprovođenje zakona je takođe imao neke operativne odgovornosti. Euleks je imao ograničen i definisan mandat za policijske operacije sa ograničenim izvršnim vlastima u slučajevima organizovanog kriminala, korupcije na visokom nivou, ratnih zločina, pranja novca, finansiranje terorizma i međunarodne policijske saradnje. Takođe se uključuje u operacije i obuku policije kada je reč o zaštiti svedoka. Izvršna uloga Euleksa je nastavila da opada postepeno kao što je i propisano u razmeni službene prepiske između Vlade i Evropske unije u aprilu 2014. Osoblje Euleksa i Kfora je generalno delovalo sa imunitetom od pravnog sistema zemlje, ali su bili podložni disciplinskim merama svojih misija i njihovih odnosnih zemalja. Nije bilo izveštaja zloupotrebe od strane Euleksa ili Kfora.

Vlada je istražila zloupotrebe i korupciju, iako mehanizmi za to nisu bili jednakо efikasni širom zemlje. Većina lokalnih bezbednosnih snaga u severnom Kosovu

prešla je pod kontrolu Vlade kao deo Briselskog dijaloga između Kosova i Srbije pod posredstvom Evropske unije.

Procedure hapšenja i postupanje prema pritvorenicima

Zakon propisuje da policija može da uhapsi lica jedino pomoću naloga za hapšenje na osnovu dokaza koji je izdao sudija ili tužilac, osim u slučaju kada je izvršenje krivičnog dela u toku. U skladu sa zakonom, tužioc moraju da u roku od šest sati dostave uhapšenom licu pismeno obrazloženje odnosno rešenje sa opisanim delom za koje se lice sumnjiči i pravni osnov za optužbe ili puštanje na slobodu lica. Vlasti moraju da izvedu uhapšena lica pred sudiju u roku od 48 časova ili da ih puste i pritvorenom licu obezbede neodložan pristup advokatu po svom izboru ili da im advokata obezbedi država. Takođe postoji sistem jemstva. Osumnjičeni imaju pravo da se brane čutanjem i da odbiju da odgovore na svako pitanje u svim fazama istrage, osim na ona koja se tiču utvrđivanja njihovog identiteta, da imaju pravo da dobiju besplatnu pomoć tumača i da dobiju medicinsko ili psihijatrijsko lečenje. Policija ne sme osumnjičenim licima da uskrati sredstva i prava na komunikaciju.

Nakon prvog rešenja, sud može da drži lica u istražnom zatvoru 30 dana od dana hapšenja i može da produži trajanje istražnog zatvora do godinu dana bez podignute optužnice. Nakon podizanja optužnice i sve do završetka sudskog postupka samo pretresni sudija ili pretresno veće mogu da odrede ili ukinu pritvor. Zakon dozvoljava sudiji da odredi i kućni pritvor, oduzimanje putnih dokumenata i prošireno korišćenje jemstva kao alternative istražnom zatvoru. Okrivljena lica takođe mogu da ulože žalbu na svoj pritvor, a pritvorena lica da ospore zakonitost svog pritvaranja. Nezakonito pritvorena okrivljena lica takođe mogu da podnesu zahteve za obeštećenje.

Policija je u nekim slučajevima dok je bila maskirana ili na tajnom zadatku generalno izvršila većinu hapšenja koristeći naloge za hapšenje. Nije bilo potvrđenih prijava da je policija zloupotrebila 48 časovno pravilo i državni tužioc su generalno ili uručili uhapšenim licima rešenje sa obrazloženim razlogom hapšenja ili su ih pustila na slobodu. Zvaničnici su uglavnom ispoštovali zahtev za blagovremeno raspoređivanje predmeta, ali KRCT je izvestio da su se pritvorena lica povremeno suočavala sa odlaganjima kada advokati nisu bili na raspolaganju do narednog jutra po pritvaranju lica. Sudovi su retko koristili jemstvo, ali su često puštali pritvorena lica na slobodu do početka suđenja bez jemstva.

Nevladine organizacije su izvestile da vlasti nisu dozvolile uvek svim pritvorenim licima da kontaktiraju advokate po svom prvom hapšenju i da su u nekim slučajevima dozvoljavali konsultacije s advokatom samo kasnije kada su policijski

istražitelji započeli zvanično ispitivanje. U nekoliko slučajeva, zvaničnici su navodno omogućili advokata pritvorenim licima samo nakon zvaničnog ispitivanja, a neka pritvorena lica su se žalila da su imala svoj prvi kontakt s advokatom tek po svom pojavljivanju na sudu, iako su tražili advokata odmah po svom hapšenju.

Istražni pritvor: Dugo trajanje pritvora, kako pre, tako i tokom sudskega postupka ostaje i dalje problem. Zakon dozvoljava sudiji da odredi istražni pritvor, ako postoji dobro osnovana sumnja da će lice verovatno uništiti, sakriti ili krivotvoriti dokaze, uticati na svedoke, pobeći, ponovo izvršiti krivično delo, ili se uključiti u izvršenje drugog krivičnog dela ili se ne pojaviti na sudsakom postupku. Sudije su rutinski koristile sudske pritvore bez traženja dokaznog obrazloženja. Dugi pritvori su se takođe javili kao razlog neefikasnosti pravosuđa i korupcije.

e. Uskraćivanje prava na pravično i javno suđenje

Ustav propisuje nezavisno sudstvo, ali sudstvo nije uvek obezbedilo propisan proces. Vršenje pravde je po rečima Evropske komisije bilo sporo i nije bilo dovoljne odgovornosti za pravosudne zvaničnike. Pravosudne strukture su bile podložne političkom uplitanju sa osporenim naimenovanjima i nejasnim mandatima. Po rečima Sudskog saveta Kosova do janura bilo je 395,274 građanskih i krivičnih predmeta koje je čekalo na suđenje. Više od 118,000 mera je čekalo na izvršenje zbog potrebnih sudske odluka, a 186,000 prekršaja je čekalo na prosuđivanje.

Postojao je efikasan mehanizam za disciplinski postupak sudija i tužioca. Vlasti su generalno poštovale sudske naloge.

Tužioci i sudije Euleksa su nastavili da učestvuju kao uključeni članovi sudskega sistema. Šef Specijalnog tužilaštva sa nadležnošću nad teškim krivičnim delima, uključujući trgovinu ljudima, zločine protiv čovečnosti, pranje novca, ratnih zločina i terorizma imala je tužioca Euleksa kao svog zamenika. U skladu sa razmenjenom službenom prepiskom između Vlade i EU, tužioci Euleksa mogu da nastave da postupaju nezavisno ili zajedno s domaćim tužiocima u skladu sa važećim zakonom. Kao što je predviđeno u službenoj prepisci, Euleks je nastavio da preuzima nove predmete i procesuirao je neke predmete u toku.

Nezavisni ekspert Žan Pol Žak je 14. aprila objavio izveštaj povodom navodnih optužbi bivšeg tužioca Euleksa povodom korupcije unutar Euleksa. Izveštaj je oslobođio misiju od optužbi za korupciju, ali je kritikovao njen pristup u rešavanju navoda optužbi i njene interne procedure.

Kao deo neprestane primene dijaloga sa Srbijom većina krivičnih i građanskih predmeta na severu zemlje još uvek nisu rešavana jer sporazum iz februara o pravosudnim pitanjima sa Srbijom još vek nije bio primjenjen.

Sudski postupci

Zakon propisuje pravično i nepristrasno suđenje i sudstvo se generalno pridržavalo zakona. Suđenja su javna, a zakon za okrivljena lica propisuje pretpostavku nevinosti, pravo da budu blagovremeno obavešteni detaljno o optužbama, prisutni na svojim suđenjima, da se brane čutanjem i da ne budu primorani da svedoče ili priznaju krivicu, da se suoče sa svedocima optužbe, imaju uvid u dokaze i da imaju pravnog zastupnika. Okrivljena lica imaju pravo da podnesu žalbu. Ova prava se odnose na sve građane bez izuzetaka. Država ne koristi porotna suđenja.

Po navodima Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju, Agencija za besplatnu pravnu pomoć, nezavisna agencija koja ima mandat da pruži besplatnu pravnu pomoć domaćinstvima sa niskim prihodom nije funkcionalna kao što je bilo predviđeno, nego je samo davala pravni savet, a nije vršila zastupanje predmeta pred sudovima. Odsek glavnog državnog tužilaštva je pomogao da se obezbedi pristup pravdi žrtvama svih krivičnih dela s posebnim fokusom na žrtve nasilja u porodici, trgovine ljudima, zlostavljanja dece i silovanja.

Ministarstvo pravde je takođe imalo Odsek za integraciju sudstva sa dve kancelarije za vezu sa sudovima za pružanje pomoći manjinskim zajednicama u područjima s većinskim srpskim stanovništvom prateći ih do sudova, podnoseći sudovima dokumentaciju u njihovo ime i pružajući informacije i pravnu pomoć izbeglicama i raseljenim licima.

Politički zatvorenici i pritvorenici

Nije bilo izveštaja o političkim zatvorenicima ili pritvorenicima.

Gradanske parnice i pravni lekovi

Postoje pravni lekovi za povrede ljudskih prava, ali žrtve nisu bile u mogućnosti da iskoriste ovaj resurs zbog komplikovanih birokratskih procedura i velikog broja zaostalih sudskih predmeta koji čekaju na rešavanje. Pojedinci mogu da se žale sudovima kako bi zatražili obeštećenje ili prestanak trajanja povrede ljudskih prava. Skupština je 28. maja usvojila Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih dela uspostavljajući program obeštećenja za žrtve nasilnih krivičnih dela i lica koja oni izdržavaju. Ministarstvo pravde je uspostavilo radnu grupu da sačini

predloge administrativnih uputstava za primenu zakona. Pojedinci mogu da se obrate Ustavnom sudu za preispitivanje njihovog prava na propisan proces. Ustav uključuje obaveze dogovorene u brojnim međunarodnim konvencijama kao obavezujuće. Pojedinci mogu u skladu s domaćim pravom da predoče navodne povrede ovih konvencija kao i povrede propisnog procesa Ustavnom sudu.

Vraćanje (restitucija) imovine

Vlada je nastavila da čini nastojanja prema rešavanju predmeta koji se odnose na vraćanje imovine. Konfuzna mešavina zakona, uredbi, administrativnih uputstava i sudske prakse kao i nezakonito ponovno zauzimanje imovine i višestruka potraživanja za istu imovinu iskomplikovali su rešavanje predmeta za vraćanje imovine.

Kosovska komisija za imovinska potraživanja je do decembra donela rešenja u 41,849 od ukupno 42,749 evidentiranih zahteva za restituciju i vlasti su obavestile većinu potražioca o ishodima. Komisija je izvestila da su organi Kosovske agencije za imovinu (KAI) izvršili 35,167 svojih odluka. Na određene odluke je uložena žalba Vrhovnom sudu na dalje postupanje.

Kosovska agencija za imovinu, kvazi sudska telo, je imala poteškoće prilikom izvršenja svojih odluka kada je iseljavala bespravne stanare. KAI takođe nije imala finansijska sredstva da plati 3.2 miliona evra (\$3.5 miliona) nadoknade na osnovu 143 potraživanja koji su rešeni pozitivno po lica koja su izgubila svoju imovinu početkom devedesetih godina prošlog veka zbog diskriminacionih stambenih praksi koje su se nepredvidljivo primenjivale u to vreme. Agenciji su isto tako nedostajala finansijska sredstva za rušenje bespravnih objekata sagrađenih na zemljištu nakon što su vlasnici potvrdili svoja svojinska prava.

Broj nerešenih predmeta imovinsko-pravnih potraživanja u opštinskim sudovima je ostao visok. Otprilike 9,200 potraživanja je ostalo nerešeno do decembra, većina koja je se odnosila na novčana potraživanja kosovskih Srba za nenastanjuvu imovinu oštećenu ratom. Zemlji je nedostajao efektivan sistem koji bi omogućio raseljenim etničkim Srbima da podnesu imovinsko-pravne zahteve i ostala potraživanja izvan zemlje.

f. Neosnovano ugrožavanje nepovredivosti privatnosti, porodice, stana ili prepiske

Ustav i zakon zabranjuju takve radnje i Vlada, Euleks i Kfor su uopšteno poštivali te zabrane.

Deo 2. Poštovanje građanskih sloboda, kao što su :**a. Sloboda govora i štampe**

Ustav i zakon propisuju slobodu govora i štampe. Iako je Vlada generalno poštovala ova prava, bilo je izveštaja koji su ukazivali na to da su pojedini javni zvaničnici, političari, privredni subjekti i verske radikalne grupe zastrašivale predstavnike medija. Mediji su se takođe susretali sa poteškoćama pri dobijanju informacija od Vlade i javnih institucija kao što je propisano zakonom.

Ustav propisuje Nezavisnu komisiju za medije (NKM), nezavisno telo čija je glavna odgovornost da uređuje frekvencije emitovanja, izdaje licence javnim i privatnim emiterima i propiše i primeni praktične politike u oblasti radio-difuzije. NKM je imenovao dva člana u aprilu na taj način popunjavajući svih predviđenih sedam mesta u odboru.

Sloboda štampe i medija: Nezavisni mediji su bili aktivni i izražavali su raznolike stavove uglavnom bez ograničenja, iako je bilo prijava da su vladini zvaničnici i privredni subjekti povezani sa vladom, verske grupe i nezadovoljni pojedinci nastavili da vrše verbalne pritiske na vlasnike medija, pojedine urednike i reportere da ne objavljuju određene priče ili materijale.

Sve veće finansijske poteškoće uticale su na uredišta nezavisnost kako štampanih tako i televizijskih medija izloženih riziku. Iako su neke samoodržive medijske kuće usvojile uredištu politiku i politiku emitovanja nezavisno od političkih i poslovnih interesa, one medijske kuće sa manje finansijskih resursa su ponekad prihvatale finansijsku podršku iz raznih izvora u zamenu za pozitivno izveštavanje ili za neobjavljanje negativnih priča koje bi mogle da učine nažao interesima osnivača.

Javni emiteri, posebno televizijski kanali, su imali veći pristup većim prihodima od štampanih medija. Skupština je kontrolisala budžet javnog servisa Radio-televizije Kosova i njenih podružnica. Javnost je videla štampane medije kao nezavisnije, ali manje stanice su istakle da su se sve više suočavale s rizikom da budu zatvorene i da se sve više oslanjaju na ograničena spoljna finansiranja. Internet mediji koji rade bez uredbe i dalje su vršili pritisak na medijske kuće ponovnim objavljanjem članaka iz štampanih medija ili dugih internet izvora bez navođenja korišćenih izvora.

Nasilje i uznemiravanje: Udruženje novinara Kosova (UNK) i medijske kuće su do 8. decembra prijavili 27 slučajeva gde su vladini zvaničnici, poslovne interesne grupe ili radikalne verske grupe zloupotrebile slobodu štampe, uključujući fizičke

napade, verbalne pretnje upućene novinarima pritiskajući medijske kuće da ne objave određene materijale i opstruišući rad novinara.

Na primer, tokom protesta ispred Vlade u Prištini 27. januara, nekoliko demonstranata je fizički napalo novinara i kamermana koji su izveštavali na srpskom jeziku sa RTK 2 i medijskog javnog servisa Radio-televizije Srbije iz Republike Srbije. Mediji nisu izvestili o nikakvim hapšenjima ili optužbama povodom ovog incidenta.

Cenzura i ograničavanje sadržaja: Iako nije bilo izveštaja o neposrednom cenzurisanju štampanih ili elektronskih medija, novinari su tvrdili da su pritisci političara i organizovanih kriminalnih grupa često dovodili do samocenzure. Neki novinari su se suzdržali od kritičkog istraživačkog novinarstva plašeći se za svoju fizičku bezbednost i svoje radno mesto. Novinari su povremeno dobijali određene finansijske koristi u zamenu za pozitivno izveštavanje ili odustajanje od istrage.

Po navodima UNK, vladini zvaničnici kao i lica smatrana mogućim kriminalcima su verbalno pretili nekim novinarima zbog opaženog negativnog izveštavanja. Po navodima nekih urednika, vladine agencije i kompanije su povukle svoje oglašavanje iz novina koje su objavljivale materijal koji ih kritikuje.

Prema navodima UNK, mnogi novinari su se žalili na to da ih urednici i rukovodioci medijskih kuća sprečavaju da ili objave ili emituju priče koje kritikuju vladu, političke stranke ili određene zvaničnike zbog naklonosti urednika ili veza sa određenim pojedincima u pitanju. U nekim slučajevima urednici su navodno pretili da će da otpuste novinare ako napišu priče koje kritikuju vladu ili određene interesne grupe povezane s političkim establišmentom. Neki novinari su se žalili da su ih urednici sprečavali da napišu priče o korupciji na visokom nivou u vladama.

Slobodno korišćenje interneta

Vlada nije ograničavala ili prekidala pristup internetu ili cenzurisala sadržaj na internetu i nije bilo verodostojnih izveštaja da je vlada nadgledala privatnu prepisku preko interneta bez propisnog zakonskog ovlašćenja.

Regulatorni organ za elektronske i poštanske telekomunikacije je u septembru izvestio da je 65 odsto svih domaćinstava imalo pristup internetu, dok je Internet World Stats izvestio da je sredinom 2014. god. 76.6 odsto zemlje koristilo internet.

Sloboda naučnog i umetničkog stvaralaštva

Nije bilo vladinih ograničenja u akademskim slobodama ili kulturnim dešavanjima.

b. Sloboda mirnog okupljanja i udruživanja

Ustav i zakon propisuju slobodu okupljanja i Vlada, Euleks i Kfor su uopšteno poštovali ovo pravo. Zakon o javnom okupljanju zahteva od organizatora da obavesti policiju 72 časa pre održavanja protesta. Policija mora da obavesti organizatore protesta u roku od 48 sati od časa podnete prijave o zahtevu, u suprotnom zahtev se smatra odobrenim.

c. Sloboda veroispovesti

Vidi Izveštaj Državnog sekretarijata pod nazivom *Međunarodne verske slobode* na www.state.gov/religiousfreedomreport/.

d. Sloboda kretanja, interno raseljena lica, zaštita izbeglica i lica bez državljanstva

Zakon propisuje slobodu kretanja u zemlji, putovanje u inostranstvo, emigraciju i repatrijaciju i Vlada i Euleks su generalno poštovali ova prava. Međutim, međuetničke tenzije, blokade na putevima koje su postavili tvrdolinijaši i realne i opažene bezbednosne zabrinutosti ograničile su slobodu kretanja. Bezbednosne zabrinutosti su takođe ograničile veliki broj raseljenih kosovskih Srba koji su tražili da se vrati.

Vlada je sarađivala sa Kancelarijom Visokog komesarijata UN-a za izbeglice (UNHCR) i drugim humanitarnim organizacijama u pružanju zaštite i pomoći interno raseljenim licima, izbeglicama, izbeglicama povratnicima, azilantima, osobama izloženim riziku da postanu apatridi i ostalim manjinskim zajednicama u težem položaju.

Kretanje u zemlji: Sloboda kretanja preko mosta preko reke Ibar koji spaja severnu i južnu Mitrovicu je ostala ugrožena. Premijer je 25. avgusta postigao sporazum sa srpskom stranom u Briselu da se povrati sloboda kretanja do juna 2016. U poslednja tri navrata, demonstranti kosovski Albanci su sprečili ili su pokušali da spreče kosovske Srbe od bogosluženja u crkvama koje su smeštene u kosovsko albanskim područjima. U jednom slučaju, policija je upotrebila suzavac da rastera demonstrante i izvršila jedno hapšenje.

Interno- raseljena lica (IRL)

Po podacima UNHCR-a procenjeno je da je do oktobra bilo raseljeno 16,893 lica na Kosovu i širom regiona kao posledica sukoba iz 1998-99 i nemira 2014. Po rečima Centra za praćenje internog raseljenja, značajan broj kosovskih Roma, Aškalija i Egipćana je ostao neregistrovan. Mnogi od njih su živeli u neformalnim naseljima bez električne energije i ostalih osnovnih usluga.

Po podacima UNHCR-a skoro 105,000 lica sa Kosova je bilo raseljeno u ostalim zemljama u regionu. Ukupno 9,417 raseljenih lica (2,346 porodica) pre svega kosovskih Srba upisanih u evidenciju UNHCR-a izrazilo je svoju zainteresovanost da se dobrovoljno vratи na Kosovo. Po navodima Ministarstva za zajednice i povratak do 21. decembra 704 lica se vratilo.

Proces povratka je i dalje bio hronično otežan bezbednosnim incidentima i protivljenjem primajuće zajednice da prihvate manjinske povratnike, naročito u Gjakove/Đakovici, Istog/Istoku, Kline/Klini, Mamushe/Mamuši, i severnoj Mitrovica/Mitrovici. Nedovoljna bezbednost i marginalizovanje povratnika često je obeshrabriло povratak. UNHCR je izvestio da su značajna odlaganja u pružanju pomoći integracije dobrovoljnim povratnicima doveli do sekundarnog raseljenja ili ilegalne migracije tokom prvog tromesečja godine.

Diskriminacija od strane opština i napadi na kosovske Rome, kosovske Aškalije i kosovske Egipćane obeshrabrike su njihov povratak. Građevinski materijal koji je opština Peja/Peć kupila za povratničku porodicu iz zajednice kosovskih Egipćana je 10. avgusta zapaljen.

Ministarstvo za zajednice i povratak je uz finansijsku pomoć EU pomoglo 10 porodica sa 58 članova raseljenih lica da se vrate u zemlju, uključujući kupovinu stočnog fonda, poljoprivredne opreme i nameštaja i pružilo je pomoć u pribavljanju pravnih dokumenata i zajmova za pokretanje malih preduzeća. Budžet ministarstva za pomoć povratku je u toj godini iznosio 8.3 miliona evra (\$9.13 miliona).

Zaštita izbeglica

Traženje azila: Zakon propisuje davanje azila ili izbegličkog statusa. Vlada je uspostavila sistem za pružanje zaštite izbeglicama, ali po navodima UNHCR-a nedostajali su joj efektivni mehanizmi i prakse za identifikaciju osoba kojima je bila potrebna međunarodna zaštita kao i zemlje porekla pojedinaca koji nisu imali dokumenta. Nijedan od 682 zahteva za traženja azila obrađenih u periodu od 2008. do decembra 2015. nisu rezultirali odobravanjem azila. Šest osoba je dobilo supsidijarnu zaštitu od 2008. godine. UNHCR je opisao integraciju lica kojima je dozvoljen azil kao neprestani izazov uprkos vladinim nastojanjima da osmisli okvir u ovu svrhu i pravnoj i psihološkoj pomoći UNHCR-a. Nepostojanje prevodilačkih usluga na brojnim jezicima je i dalje ostao problem.

Vlasti su upućivale emigrante i izbeglice koje su presreli na granicama zemlje u državni azilantski centar. Nezavisni posmatrači su imali pristup azilantskom centru. UNHCR je izvestio da je centar tražiocima azila obezbedio smestaj, redovne obroke i odeću kao i psihološku procenu, usluge savetovanja i pravnu pomoć.

Kao odgovor na novonastalu regionalnu izbegličku krizu tokom godine, UNHCR i Međunarodna organizacija za migracije su blisko sarađivali sa vladom na pripremi odgovarajućeg odgovora u slučaju priliva izbeglica i migranata. Proces planiranja je ukazao na to da će u slučaju priliva na Kosovu zemlji biti potrebni značajni vanjski resursi da se ispune potrebe lica u tranzitu i tražioca azila.

Lica bez državljanstva (apatriidi)

Zvanične brojke o licima bez državljanstva nisu bile dostupne. Zakon ne sadrži diskriminacione odredbe koje bi mogle dovesti do toga da određenim grupama ili licima bude oduzeto ili uskraćeno državljanstvo. Deca stiču državljanstvo po osnovu roditelja ili samim rođenjem u zemlji. Ministarstvo unutrašnjih poslova je u aprilu donelo administrativno uputstvo koje je utvrdilo Postupak za utvrđivanje statusa bez državljanstva za naturalizaciju osoba bez državljanstva i izbeglica. Procedure propisuju naturalizaciju onih lica koji su dobili status lica bez državljanstva ili izbeglica pet godina nakon utvrđivanja statusa.

Zakon predviđa izdavanje putnih isprava licima bez državljanstva. Dok zakoni koji se odnose na građanski status im omogućavaju da izvrše upis životnih događaja kao što su rođenje, brak i smrt, sprovodenje zakona se razlikovalo od opštine do opštine, u zavisnosti od razlika u pogledu kapaciteta ili drugačijeg tumačenja zakona. Sposobnost za utvrđivanje koja lica nemaju državljanstvo i onih čije državljanstvo je neodređeno i dalje je ostala neadekvatna.

UNHCR je do novembra pomogao broju od 656 neregistrovanih lica iz zajednica kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i kosovskih Egipćana. Neregistrovani članovi porodica nisu dobili socijalnu pomoć, penziona prava i nisu mogli da upišu imovinska prava ili da ostvare prava na nasleđenu ili prenesenu imovinu. Deca raseljenih roditelja koja su rođena van zemlje i koja su ušla u zemlju s roditeljima preko readmisije često nisu imala dokumenta, uključujući izvode rođenih iz mesta rođenja. Vlasti su prepoznale problem, ali nisu osmisile sistemsko rešenje. Agencija za civilnu registraciju Ministarstva unutrašnjih poslova je 24. juna promovisala besplatan upis činjenice rođenja i zakašnjeli upis ukidajući rok isteka koji bi povukao za sobom novčane kazne ili penale za

mnoge usluge registracije kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i kosovskih Egipćana.

Tokom godine, zemlja je saradivala sa crnogorskim vlastima kako bi dozvolila da otprilike 350 osoba iz zajednica kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i kosovskih Egipćana koji su bili raseljeni u Crnu Goru podnesu zahtev za izdavanje identifikacionih dokumenata i da upišu svoju decu. Biometrijski tim Ministarstva unutrašnjih poslova je posetio Crnu Goru nekoliko puta da registruje ta raseljena lica. Po navodima UNCHR-a, pružanje tih dokumenata sa Kosova je omogućilo u značajnoj meri da se uredi status tih raseljenih lica na taj način doprinoseći sprečavanju statusa bez državljanstva.

Deo 3. Poštovanje političkih prava: Pravo građana da promene svoju Vladu

Zakon propisuju da građani imaju pravo da biraju svoju vladu na slobodnim i periodičnim izborima na osnovu univerzalnog prava glasanja i građani su koristili tu mogućnost.

Srpska vlada je nastavila s raspушtanjem ilegalnih paralelnih vladinih struktura u severnim opštinama kao deo procesa primene Briselskog sporazuma između Srbije i Kosova, ali su neke ostale. Neke ilegalne paralelne institucije nastavile su pred kraj godine da rade u etnički srpskim enklavama i enklavama sa kosovskim Gorancima širom južnog dela Kosova.

Izbori i politička participacija

Nedavni izbori: Drugi nacionalni parlamentarni izbori u zemlji od nezavisnosti i prvi koji su uključili severno Kosovo održali su se u junu 2014. Međunarodni i nezavisni posmatrači ocenili su glasanje generalno kao slobodne i pravične. Trideset političkih stranaka ili grupa je učestvovalo na izborima.

Političke partije i politička participacija: Političke partije su delovale bez ograničenja ili spoljnog uplitanju. Politička pripadnost je igrala važnu ulogu u pristupu vladinim uslugama i socijalnim mogućnostima i mogućnostima zapošljavanja. Lojalnost klanovima je takođe igrala važnu, iako nezvaničnu ulogu u političkim organizacijama.

Članovi opozicionih stranaka Vetevendosje, Nisma i AAK koristili su suzavac, biber sprej i projektile unutar plenarne sale da napadnu članove vlade i parlamentarce u brojnim prilikama u oktobru, novembru i decembru. Javno su istakli da je njihova namera bila da blokiraju debatu i usvajanje zakonskih propisa. Vlasti su kao odgovor optužile nekoliko poslanika za posedovanje

vatrenog oružja, prouzrokovanje opšte opasnosti i/ili ometanju službenih lica u vršenju njihovih dužnosti.

Deo 4. Korupcija i netransparentnost vlasti

Zakon propisuje krivične sankcije za korupciju zvaničnika, međutim vlada nije sprovela zakon efikasno i korupcija je ostala ozbiljan problem. Nedostatak efikasnog sudstva i opšta slabost u vladavini prava doprineli su ovom problemu.

Korupcija: Kosovska agencija za borbu protiv korupcije (KAPK) i Kancelarija glavnog revizora dele nadležnost na suzbijanju korupcije u vlasti. Agencija je do avgusta dobila 160 prijava korupcije, od kojih se 120 odnose na sukob interesa. Od onih koje je razmatrala, KAPK je prosledio 70 slučajeva tužilaštvu, a četiri slučaja protiv 12 lica policiji. KAPK je zaključio 80 predmeta iz 2015. i prethodnih godina zbog nedostatka dokaza.

Osude u optužbama za korupciju i dalje predstavljaju mali srazmer u odnosu na one koji su istraženi i optuženi. Tužilac Euleksa koji se nalazi u Specijalnom tužilaštvu je podneo izmenjenu optužnicu 28. septembra kombinujući ranije optužnice za korupciju iz 2010. i 2014. protiv nekoliko lica. One su uključivale predsednika Inicijative za kosovsku političku partiju i bivšeg ministra transporta Fatmira Ljimaja i telohranitelja Ljimaja Špetima Teljaku, bivšeg šefa nabavke u Ministarstvu transporta Nedžata Krasnićija, vlasnika Tali kompanije Fljorima Zuku i bivšeg šefa kabineta ministra trgovine i industrije Endrita Šalju. Okriviljeni su optuženi za učestvovanje u organizovanom kriminalu, zloupotrebu službenog položaja, zloupotrebu ovlašćenja u privredi, prihvatanje mita i ostalih optužbi vezanih za korupciju.

Tokom godine, Kancelarija glavnog revizora (KGR) je izvršila reviziju kabineta predsednika, većinu ministarstava i Skupštine. Izvršila je proveru fiskalnog upravljanja i odgovornosti u organima vlasti na centralnom nivou i u opštinskim upravama. Istragama glavnog revizora otkriveno je nekoliko kršenja zakona kojim se uređuje vođenje javnih nabavki i pravila kojima se uređuju javne finansije.

Prijavljanje imovinske karte: Zakon obavezuje sve visoke javne funkcionere i članove njihovih porodica da svake godine prijave svoju imovinsku kartu i poreklo svoje imovine. Visoki zvaničnici moraju da prijave promene u imovinskoj karti kada stupaju na javnu funkciju ili je napuštaju. Kosovska agencija za borbu protiv korupcije potvrđuje i objavljuje ove izveštaje na svojoj internet prezentaciji. Agencija je u toku godine prijavila da je 98,4 % zvaničnika prijavilo svoju imovinu i finansijsko stanje. Organi vlasti mogu novčano da kazne zvaničnike za manja kršenja ove obaveze ili da im zabrani da obavljaju javnu funkciju u trajanju do

godinu dana. Agencija je prosledila optužbe tužiocima za sve one koji nisu dostavili svoju imovinsku kartu.

Pristup informacijama od javnog značaja: Zakon propisuje javni pristup vladinim informacijama, ali vlasti nisu efikasno primenile zakon. Organizacije građanskog društva koje su podnele većinu takvih zahteva su prijavile da su vladine institucije retko obezbedile informacije koje su tražili ili potvratile postojanje traženih dokumenata.

Sudovi retko prihvataju da rade na parnicama protiv institucija koje su ignorisale zahtev za dokumentima i organizacije građanskog društva smatralе su nepostojanje posledica kao prepreku efikasnosti zakona. Zvaničnici su navodno ponekad odbili zahteve za uvid u javna dokumenta na osnovu toga da dokumentacija sadrži poverljive ili tajne informacije, a da nisu dali podnosiocu zahteva naziv institucije koja je klasifikovala dokumenta ili delovodni broj.

Deo 5. Stav vlasti prema međunarodnim i nevladinim organizacijama koje istražuju slučajeve navodnog kršenja ljudskih prava

Veliki broj domaćih i međunarodnih grupa u oblasti ljudskih prava generalno su radile bez vladinog ograničenja, istražujući i objavljivajući svoje nalaze o slučajevima u oblasti ljudskih prava. Vlada je povremeno saradivala i reagovala na njihove stavove.

Vladina tela za ljudska prava: Institucija ombudsmana ima nadležnost da istraži navode povrede ljudskih prava i zloupotrebu vladinih ovlašćenja i postupa kao nacionalni preventivni mehanizam za sprečavanje mučenja. Institucija ombudsmana je primarno odgovorna za nadgledanje pritvornih objekata i njenih sedam terenskih kancelarija joj omogućavaju da ima kontakt sa svim opštinama u zemlji. Kada se njene preporuke ne primenjuju, Institucija ombudsmana može da pokrene sudski postupak protiv vladinih tela pred sudovima kao i pred Ustavnim sudom. Skupština je 28. maja usvojila zakonski propis koji omogućuje Instituciji ombudsmana da dostavi podneske prijatelja suda Ustavnom суду. Institucija ombudsmana takođe daje preporuke o usklađenosti zakona i ostalim podzakonskim i upravnim aktima, smernicama i praksama. Institucija ombudsmana je istakla da je u prvih šest meseci tokom godine broj dobijenih prigovora uvećan za šest odsto u poređenju sa 2014.

Većina posmatrača u oblasti ljudskih prava smatrali su da je imenovanje novog ombudsmana 2. jula uvećao efikasnost Institucije ombudsmana.

Deo 6. Diskriminacija, društvene zloupotrebe i trgovina ljudima

Zakon specifično zabranjuje diskriminaciju na osnovu polne, rodne pripadnosti, starosne dobi, bračnog stanja, jezika, mentalne ili fizičke invalidnosti, seksualne orijentacije, političke pripadnosti ili uбеђenja, etničkog porekla, nacionalnosti, vere ili verovanja, rase, društvenog ili imovinskog statusa, mesta rođenja ili bilo koje druge karakteristike. Vlada nije uvek efikasno sprovedla ove zabrane.

Žene

Silovanje i nasilje u porodici: Zakon kriminalizuje silovanje, ali se konkretno ne bavi pitanjima silovanja supružnika. U skladu sa zakonom, za silovanje je zaprećena zatvorska kazna u trajanju od dve do 15 godina, a obljuba maloletnog lica (seksualni odnos sa licem mlađim od 16 godina) se kažnjava kaznom zatvora u trajanju od 5 do 20 godina. Za silovanje sa smrtnim ishodom je zaprećena kazna zatvora u trajanju od 10 godina do doživotne robije.

Euleks je primetio da su sudovi često primenjivali kazne koje su daleko blaže od zakonskog minimuma u slučajevima silovanja, posebno u slučajevima koji uključuju maloletnike. Euleks je utvrdio da sudovi retko preduzimaju korake da zaštite žrtve i svedoke i da ročišta nisu bila zatvorena za javnost kao što je propisano zakonom.

Nasilje u porodici je i dalje bilo najprisutniji oblik rodno zasnovanog nasilja. Službenici za podršku i pomoć žrtvama su tvrdili da su žrtve izbegavale da prijave slučajeve zbog društvene stigme prijavljivanja nasilja izvan porodice, nepoverenja u pravosudne institucije, tradicionalnih društvenih stavova u društvu u kojem dominiraju muškarci i zbog nepostojanja praktičnih mogućnosti za žrtve.

Osuđujuće zatvorske kazne za nasilje u porodicu se kreću u rasponu od šest meseci do pet godina. Zakon tretira nasilje u porodici kao građansku stvar osim u slučaju ako žrtva na pretrpi telesnu povredu. Nepoštovanje presude građanskog suda u predmetu nasilja u porodici je krivično delo i delo koje se krivično goni, iako su krivična gonjenja u ovim slučajevima retka. Policija je navodno reagovala odgovarajuće na navode optužbe silovanja i porodičnog zlostavljanja.

Kada su žrtve podnele optužbe, policijska jedinica protiv nasilja u porodici je sprovodila istrage i prosleđivala slučajeve tužiocima. Stopa krivičnog gonjenja je bila niska, a glavno tužilaštvo i osnovna tužilaštva su naveli da je razlog tome porodična lojalnost, siromaštvo koje je ograničavalo svedočenje i veliki broj nerešenih predmeta u građanskim i krivičnim sudovima. Po rečima pravnih zastupnika žrtava neprijavljinje porodičnog nasilja se takođe javljalo zbog nepostojanja održivih mogućnosti žrtvama uključujući mali broj sigurnih kuća,

odbacivanje članova porodice i male mogućnosti zaposlenja. Kazne su se kretale u rasponu od sudske opomene do zatvorskih kazni.

Zakon dozvoljava pojedincima koji se osećaju ugroženim da podnesu zahtev za izdavanje naloga za određivanje mere zabrane prilaženja, ali povreda naloga za određivanje mere zabrane retko je vodila do krivičnih optužbi. Sudovi su retko recidivistima odnosno povratnicima izricali uvećane kazne kao što je propisano zakonom.

23. oktobra Zejnepe Bitući Berišu iz Suhareka/Suve Reke navodno je ubio njen suprug Nebi Beriša. Policija je potvrdila da je njen suprug 2002. godine bio osuđivan za nasilje u porodici i da je bio dobio uslovnu kaznu od šest meseci, a 2008. godine je proglašen krivim i kažnjen novčano sa 300 evra (\$330) zbog nezakonitog posedovanja oružja. Prema Kosovskoj mreži žena (KMŽ) Zejnepe Beriša je protiv svog supruga osam puta podnosila prijavu zbog nasilja u porodici.

Na osnovu dugoročne politike za borbu protiv nasilja u porodici, uvedeni su novi propisi kojima se za učinioce zahteva da idu na lečenje za odvikavanje od droge i alkohola. Sprovođenje je, međutim, ostalo ograničeno, kako na centralnom tako i na lokalnom nivou vlasti.

Tokom godine Ministarstvo pravde je počelo da priprema novu strategiju za borbu protiv nasilja u porodici, na osnovu preporuka spoljnih stručnjaka, kojom se poziva na reformu zakona radi krivičnog kategorisanja zlostavljanja i stavljanja naglaska na zaštitu žrtava.

Ministarstvo rada i socijalne zaštite je uključilo jedinicu koja se posvetila isključivo pitanjima porodičnog nasilja. Kosovska akademija za javnu bezbednost je u sve svoje nastavne planove osnovne obuke za kadete ubacila kurseve iz ljudskih prava i rada sa žrtvama nasilja u porodici, silovanja i trgovine ljudima.

Vlasti i međunarodni donatori obezbedili su pomoć za sedam NVO kako bi se pomoglo deci i ženama žrtvama nasilja u porodici. Na Kosovu je bilo 10 prihvatišta za žrtve nasilja u porodici.

Brojni zvaničnici uzeli su učešća u manifestacijama posvećenim podizanju stepena informisanosti i pružanju pomoći licima koja su bila žrtve seksualnog napada u sukobima kasnih devedesetih godina prošlog veka, uključujući i preko Nacionalnog saveta predsednice za osobe koje su preživele seksualno nasilje.

Seksualno uznemiravanje: Ne postoji specifičan zakon koji se bavi pitanjima problema seksualnog uznemiravanja. Po navodima organizacija za prava žena, seksualno uznemiravanje na radnom mestu je bio uobičajeni problem i žrtve to nisu prijavljivale zbog straha od fizičke odmazde ili otpuštanja s radnog mesta.

Javna svest o seksualnom uznemiravanju je ostala niska.

Reproaktivna prava: Parovi i pojedinci imaju prava da odlučuju o broju, vremenskom razmaku i trenutku za donošenje na svet svoje dece, da vode računa o svom reproduktivnom zdravlju i imaju pristup informacijama i sredstvima da to učine. Vlada je generalno poštovala reproaktivna prava, ali siromašne, marginalizovane i nepismene zajednice su često imale ograničeni pristup informacijama, a objekti javnog zdravlja pružali su ograničeno lečenje kada je reč o seksualno prenosivim infekcijama.

Diskriminacija: Zakon propisuje da i žene i muškarci imaju isti zakonski status i prava u skladu sa porodičnim, radnim, svojinskim, nacionalnim i naslednjim pravom. Zakon propisuje jednaku platu za jednak rad. Tradicionalni niži status žena unutra porodica je uticao na njihovo tretiranje unutar pravnog sistema.

Zakon propisuje da partneri u bračnim i vanbračnim zajednicama imaju ista prava da imaju i naslede imovinu, ali muškarci su ti koji obično nasleđuju porodičnu imovinu dok je samo 8 odsto žena imalo u svom vlasništvu zemlju. U skladu sa zakonom koji uređuje porodična pitanja i pitanja nasledstva, po smrti imovina preminulog se deli na jednakе delove među supružnikom i decom, dok drugostepeni srodnici samo nasleđuju imovinu ako su svi prvostepeni srodnici preminuli. U slučaju oporuke, rod se ne može koristiti kao uslov za ograničavanje nasleđa. U retkim slučajevima, udovice kosovske Albanke, posebno u seoskim oblastima, rizikovale su da izgube starateljstvo nad svojom decom zbog običaja koji traži da se deca i imovina prenesu na porodicu preminulog oca, dok bi se udovica vratila u svoju porodicu po rođenju.

Samo nekoliko žena se nalazi na pozicijama višeg nivoa upravljanja u kompaniji, policiji ili vradi. Žene su činile 48 odsto radne snage u javnom sektoru 2014. Po navodima Ministarstva trgovine i industrije žene su u svom vlasništvu imale 15-17 odsto svih registrovanih poslovanja (vidi deo 7. d).

Zapošljavanje na osnovu rodno- polne pristrasnosti: Po navodima Zavoda za statistiku Kosova 2012. godine je rodni srazmer muškaraca i žena po rođenju bio 110.7 na 100. Po navodima Dečijeg fonda Ujedinjenih nacija (UNICEF), vlada nije preduzela korake u rešavanju neravnoteže kao što je regulisanje privatnih klinika ili pomaganje ženama da unaprede društveni status.

Deca

Prijava rođenja: Deca stižu državljanstvo po osnovu svojih roditelja ili samim rođenjem u zemlji. Na osnovu istraživanja Zavoda za statistiku Kosova

višestrukih pokazatelja koje je pokrivalo period 2013-14, rođenja 88 odsto dece mlađih od pet godina je upisano. rem jedno svoje dete po rođenju. Nepostojanje upisa generalno nije uticalo na mogućnost dece da upišu osnovnu školu ili odbiju zdravstvenu negu. Prema navodima UNICEF-a to može negativno da utiče na pravo ostvarivanja socijalne pomoći posebno za repatriiranu decu. Deca koja nisu bila upisana nisu imala državljanstvo.

Zlostavljanje dece: Zlostavljanje dece je bio problem. Policijski inspektorat Kosova je 17. juna započeo istragu policijskih službenika iz patrolne jedinice iz Suhareka/Suve Reke koji su navodno oteli i silovali dve devojčice uzrasta 14 i 15 godina. PIK je nakon toga prosledio osam policijskih službenika na moguće krivično gonjenje po optužbama seksualnog zlostavljanja maloletnika, zloupotrebi službenog položaja, zastrašivanja i trgovine uticajem.

UNICEF je tokom godine utvrdio da su 30 odsto dece u zemlji i 40 odsto dece iz zajednice kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i kosovskih Egipćana bili žrtve zlostavljanja. UNICEF je smatrao da se zlostavljanje ne prijavljuje dovoljno zbog slabog informisanja javnosti o zlostavljanju dece, nepostojanja usluga žrtvama i ograničenim kapacitetima da se identifikuju, prijave i upute slučajevi zlostavljanja.

Po navodima istraživanja višestrukih pokazatelja, 61 odsto dece mlađe od 14 godina je bilo izloženo "psihološkoj agresiji" ili fizičkom kažnjavanju članova porodice tokom meseca pre istraživanja.

Rani i prisilni brakovi: Zakon dozvoljava da lica mogu da se venčaju legalno sa navršenih 16 godina. Dečiji brakovi su bili retki, ali su nastavili da se praktikuju među određenim zajednicama, uključujući kosovske Rome, Egipćane i Gorance.

Na osnovu posebnog istraživanja višestrukih pokazatelja koje se usmerilo na ove zajednice, 11.6 odsto dece, uglavnom devojčice su stupale u brak pre navršene petnaeste godine. Ministarstvo lokalne uprave i Agencija za rodnu ravnopravnost pri kabinetu premijera sproveli su informativne kampanje da obeshrabre rane brakove.

Seksualna eksploracija dece: Minimalna starosna dob za saglasnost na seksualni čin je 16 godina. Obljuba maloletnog lica je krivično delo za koje je zaprećena kazna zatvora u trajanju od pet do 20 godina u zavisnosti od okolnosti i starosne dobi žrtve. Zakon zabranjuje posedovanje, proizvodnju i distribuciju dečije pornografije. Licima koja proizvode, koriste ili uključuju dete u pravljenju ili proizvodnji pornografije je zaprećena kazna zatvora u trajanju od jedne do pet godine. Distribucija, promovisanje, prenos, nuđenje ili pokazivanje dečije pornografije se kažnjava kaznom zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina. Posedovanje ili nabavljanje dečije pornografije se kažnjava novčanom

kaznom ili kaznom zatvora u trajanju do tri godine.

Međunarodne otmice dece: Zemlja nije strana potpisnica Haške konvencije iz 1980. godine o građanskim aspektima međunarodne otmice dece. Za više informacija pogledajte travel.state.gov/content/childabduction/en/legal/compliance.html.

Antisemitizam

Po navodima Jevrejske zajednice na Kosovu u zemlji žive četrdeset i četiri jevrejske porodice. Jevrejska zajednica na Kosovu je 20. Juna prijavila vandalizovanje metalne plakete sa Davidom zvezdom u svom sedištu zajednice u Prizrenu. Policija nije izvršila nijedno hapšenje.

Trgovina ljudima

Vidite Izveštaj Državnog sekretarijata o *Trgovini ljudima* dostupan na www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/.

Lica sa invaliditetom

Ustav i zakon zabranjuju diskriminaciju prema licima sa fizičkim, čulnim, intelektualnim i mentalnim invaliditetom u zapošljavanju, obrazovanju, prevozu, zdravstvenoj zaštiti i u drugim državnim uslugama. Vlada nije efektivno primenila ove odredbe i lica sa invaliditetom su bila suočena sa diskriminacijom (vidi deo 7. d.).

Lica sa invaliditetom su imala prava na vladinu socijalnu pomoć manjeg iznosa. Ministarstvo rada i socijalne zaštite je bilo odgovorno za zaštitu lica sa invaliditetom i ima isključivu odgovornost za upravljanje socijalnim isplatama i penzijama za lica sa invaliditetom.

Lekarska komisija, koja postupa po nalogu Ministarstva za rad, ukinula je invalidske penzije za hiljadu lica sa oštećenim sluhom koja su ostvarivala beneficije od 2004. godine. EU je kritikovala vlasti zbog ukidanja invalidskih penzija bez obrazloženja. EU je takođe izrazila zabrinutost zbog toga što ne postoji lični asistenti za decu sa invaliditetom.

Prema Izveštaju EU za predmetnu zemlju za ovu godinu, zdravstvena zaštita i socijalna pomoć za lica sa invaliditetom i dalje je nedovoljna, a fizički prilaz javnim institucijama i dalje predstavlja problem.

Organizacija za prava lica sa invaliditetom HandiKos je prijavila da lica sa povredama kičmene moždine, mišićnom distrofijom i multisklerozom nisu imale pristup osnovnim uslugama i socijalnoj zaštiti i zaposlenju.

Zakon o mentalnom zdravlju stupio je na snagu 8. decembra. Njime se uređuje stavljanje lica u psihijatrijske i ustanove socijalne nege i štite se njihova prava u takvim institucijama. Ministarstva za rad i zdravstvo imala su zasebne dužnosti u pogledu lečenja lica sa mentalnim invaliditetom. Ministarstvo zdravlja od oktobra je u rad stavilo devet domova za integrisanje i domova za lica sa mentalnim invaliditetom, dok je Ministarstvo za rad otvorilo još devet. NVO Kosovski rehabilitacioni centar za žrtve mučenja (KRCŽM) opisao je objekte za mentalno zdravlje kao supstandardne, iako su vlasti tokom godine renovirale neke od objekata. Ovi objekti u zemlji nisu imali odgovarajuće osoblje, kao što su psihijatri, psiholozi, socijalni radnici, fizioterapeuti i drugi tehnički stručnjaci.

KRCT naveo je da je nekoliko lica sa mentalnim invaliditetom bilo u pritvoru bez pravnog osnova, ali je napomenuo da sudovi vrše reviziju nekih od predmeta. KRCT je primetio da su objekti i lečenje štićenika sa invaliditetom i dalje ispod standarda (Videti Deo 1. c.).

Nacionalne/ rasne/ etničke manjine

Etničke manjine koje su uključivale kosovske Srbe, Rome, Aškalije, Egipćane, Turke, Bošnjake, Gorance, Hrvate i Crnogorce su se suočile sa raznim nivoima institucionalne i društvene diskriminacije u oblastima zaposlenja (vidi deo 7. d), obrazovanja, socijalnih usluga, upotrebe jezika, slobode kretanja, pravo na povratak svojim domovima (za raseljena lica) i ostalim osnovnim pravima. Pripadnici zajednica kosovskih Roma, Aškalija i Egipćana su se susretali sa stalnom društvenom i ekonomskom diskriminacijom. Često im je nedostajao pristup osnovnoj higijeni, medicinskoj zaštiti i obrazovanju i u velikoj meri su zavisili od humanitarne pomoći za puki opstanak.

Incidenti u kojima je bilo nasilja nad kosovskim Srbima koji su pokušavali da se vrate u zemlju i dalje su bili prisutni posebno u regionu Peje/Peći i u opština Istok i Klina. U prvih 11 meseci ove godine bilo je preko 254 incidenta u kojima je bilo krađe, provala, pretnji, verbalnog uz nemiravanja i oštećenja imovine kosovskih Srba i Srpske pravoslavne crkve. Etnički Albanci su povremeno upotrebili nasilje da spreče etničke Srbe da prisustvuju verskim službama u

određenim područjima (vidi Deo 2.d.).

Do septembra je prijavljeno 33 krivična dela protiv zajednice kosovskih Bošnjaka u regionima Peć i Prizrena, uključujući tipovane krađe, pretnje, napade i oštećenja imovine. Dvadeset krivičnih dela je prijavljeno protiv zajednice kosovskih Goranaca na području Dragaša, uključujući imovinsku štetu, krađu, fizičke napade i pretnje. Takođe su prijavljeni napadi na pripadnike zajednica kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i kosovskih Egipćana u opštinama Peć, Uroševac i Severna i Južna Mitrovica.

Bezbednosno okruženje na severu se poboljšalo, ali je ostalo nepredvidljivo. Bilo je nekoliko incidenata paljenja automobila, eksplozija, pljačke i oštećenje imovine. Iako je policija navela da je većina incidenata bila unutar zajednice kosovskih Srba i da nisu bili etnički motivisani bilo je sukobljavanja između mladih kosovskih Albanaca i kosovskih Srba blizu Ibarskog mosta u Mitrovici. U aprilu se pojavilo niz međuetničkih sukoba na severu Mitrovica/Mitrovice.

Kasnilo se sa nastojanjima da se obnove kuće oštećene za vreme ili nakon rata u etnički mešovitom naselju Brđani zbog međuetničkog spora u vezi sa administrativnom linijom razgraničenja između opština Severna Mitrovica i Južna Mitrovica. U maju su predsednici ove dve opštine formirali radnu grupu da smiri tenzije. U njoj su bili predstavnici Ministarstva za zajednice i povratak, Ministarstva lokalne samouprave i predstavnici naselja. Radna grupa se sastajala periodično ali je ostvarila slab napredak. U skladu sa dogовором из дијалога од 25. avgusta predsednici opština Severna i Južna Mitrovica i predstavnici EU razgovarali su o pitanju administrativne linije razgraničenja između ovih opština, ali do sporazuma nije došlo.

Poverenik za jezike nastavio je da prati i izveštava o sprovođenju zakona kojim je dat jednak status dvoma službenim jezicima u zemlji, albanskom i srpskom. Poverenik je dobijao razne vrste pritužbi, uključujući i one da na farmaceutskim pakovanjima nije bilo uputstava na albanskom jeziku i da poreski obrasci nisu postojali na srpskom jeziku. Iako institucije vlasti mogu da propišu novčane kazne za nepoštovanje zahteva u pogledu jezika, nije prijavljeno da je bilo novčanog kažnjavanja. Poverenik nije imao direktna ovlašćenja za sprovođenje. Većina institucija vlasti, nije pružala jednaku količinu informacija putem interneta na drugim jezicima osim na albanskom. Kosovski Srbi su se žalili da prevodi zakona na srpski jezik, drugih službenih dokumenata i internet prezentacija organa vlasti nisu dobri i pored toga što je srpski službeni jezik u zemlji i što su verzije zakona na albanskom i srpskom jeziku podjednako merodavne.

Kosovski Bošnjaci su pohvalili amandmane na zakon koji omogućuje Bošnjacima, Romima i Turcima da izaberu da im se izdaju lična identifikaciona

dokumenta na njihovom maternjem jeziku. Predstavnici zajednice kosovskih Turaka su izrazili nezadovoljstvo sproveđenjem Zakona o službenim jezicima. Zvaničnici su smatrali da prevoda naziva ulica i onih u ličnim ispravama nema ili su loši. Sličnih nedostataka bilo je u opština gde bosanski i romski jezik imaju status jezika u službenoj upotrebi, iako je Centralna izborna komisija obezbedila glasačke lističe i glasački materijal na romskom jeziku po prvi put 18. januara za posebne opštinske izbore.

Zapošljavanje manjina u javnim institucijama je i dalje ograničeno i generalno se svodi na niže nivo organa vlasti. Vlasti nisu imale efektan mehanizam za praćenje stepena zapošljavanja manjina u javnim institucijama.

Zakonom se zahtevaju jednaki uslovi za školsku decu, bez obzira na njihov maternji jezik, i učenicima srednje škole iz reda manjina obezbeđuje se pravo na obrazovanje u državnim ustanovama na njihovom maternjem jeziku. Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije, i nekoliko međunarodnih organizacija, prijavili su da je stopa upisa u školu najniža u nesrpskim manjinskim zajednicama u zemlji. Kod dece kosovskih Roma, kosovskih Aškalija i kosovskih Egipćana bila je niska stopa upisa, velika stopa napuštanja školovanja i slab uspeh u školi.

Sve manjine žalile su se na to da vlasti nisu na bilo kom nivou obrazovanja obezbedile udžbenike za učenike koji ne govore albanski jezik. Prema Ministarstvu obrazovanja, nauke i tehnologije škole u kojima se nastava izvodi na srpskom jeziku iz Srbije su uvozile udžbenike koji nisu bili u skladu sa nacionalnim nastavnim planom.

Na Univerzitetu u Prištini, najvećem univerzitetu, nastava se izvodila samo na albanskom jeziku. Prema Ministarstvu obrazovanja Univerzitet u Prištini nije studentima ponudio da imaju prvi krug prijemnog ispita na srpskom jeziku, kako je zakonom propisano. Iako su na državnim univerzitetima postojala rezervisana mesta za nesrpske manjine, vlasti ta mesta nisu dodelile i tokom godine su smanjile broj rezervisanih mesta za 90%.

Nepriznavanje diploma izdatih na Univerzitetu u Severnoj Mitrovici od strane vlasti, a koji je radio po sistemu vlasti u Srbiji, bila je ključna prepreka za zapošljavanje kosovskih Srba i drugih manjina u institucijama vlasti.

Dela nasilja, diskriminacija i ostale zloupotrebe učinjene zbog seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Ustav i zakon zabranjuju neposrednu ili posrednu diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i

obrazovanju nakon usvajanja amandmana 28. maja na Zakon o zabrani diskriminacije.

Kada se motiv zločina bazira na rodu, seksualnoj orijentaciji ili opaženoj povezanosti žrtve sa licima koja su meta takve netrpeljivosti, zakon smatra takav motiv kao otežavajuću okolnost.

Savetodavna i koordinaciona grupa u čijem sastavu su predstavnici osam ministarstava, kancelarije dobrog upravljanja i tri LGBTI NVO saradivali su da zaštite i promovišu prava LGBTI zajednice. Ova grupa se sastala dvaput tokom godine i saglasila se u maju u pogledu prvog Nacionalnog akciona plana za prava LGTB. Međutim, grupa nije imala ovlašćenja da sproveđe odluke.

Vlada je preduzela korake da signalizira svoju podršku pravima LGTB zajednice sponzorisanjem velikog broja javnih dešavanja kao što su druga godišnja šetnja ponosa na Međunarodni dan protiv homofobije i transfobije koji je bio najveći u istoriji zemlje. Vlada je takođe osvetlila glavnu zgrade vlade u duginim bojama.

Pripadnik Centra za društveni grupni razvoj, NVO koja radi sa LGTB zajednicom podneo je žalbu zbog diskriminacije Jedinici za ljudska prava u Prishtine/Prištini protiv opštinskog zvaničnika koji ga je navodno diskriminisao na osnovu njegove seksualne orijentacije. Do decembra nije bilo izveštaja u pogledu toga da li je opština preduzela ikakvu radnju u pogledu ovog slučaja.

Po rečima nevladinih organizacija za ljudska prava, LGTB zajednica se suočila sa otvorenom diskriminacijom u zapošljavanju, stambenim pitanjima, nerešenom građanskom stanju, pristupu obrazovanju ili zdravstvenoj zaštiti. NVO su istakle da je društveni pritisak ubedio većinu lica koja pripada LGBT zajednici da sakrije svoju seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. NVO su prijavile da diskriminacija prema pojedincima iz LGTB zajednice često ostaje neprijavljena navodeći da policija nije bila dovoljno senzibilna prema potrebama ove zajednice. Prema navodima nevladinih organizacija LGTB lica su do decembra prijavila 13 zločina iz mržnje od nezavisnosti zemlje 2008. ali da nijedna prijava nije rezultirala optužnicom.

Društvena stigma oko HIV-a i AIDS-a

Iako nije bilo potvrđenih izveštaja o zvaničnoj diskriminaciji prema licima sa HIV/AIDS-om tokom godine, anegdotski izveštaji takve diskriminacije su i dalje bili prisutni.

Ostalo društveno nasilje ili diskriminacija

Policjski službenik Valjon Godžulji je ustreljen i ubijen 29. septembra u opštini Skenderaj/Srbica. Policija je klasifikovala ovo ubistvo kao napad zbog krvne osvete zbog navodnog sukoba između porodice žrtve i porodice ubice. Policija je sumnjičila Maljića Ramadana Birindiku za ubistvo. Osumnjičeni do 11. decembra nije bio uhapšen.

Deo 7. Prava radnika

a. Pravo na udruživanje i kolektivno pregovaranje

Zakon propisuje pravo radnicima da osnuju i da se pridruže nezavisnim sindikatima, kolektivno pregovaraju i stupe u štrajk odnosno obustave rad. Zakon zabranjuje diskriminaciju zbog sindikalne pripadnosti i povredu bilo kojih prava radnika zbog njihovih sindikalnih aktivnosti. Zakon propisuje povratak radnika otpuštenih zbog sindikalnih aktivnosti, uključujući osnovne usluge. Zakon se ravnopravno primenjuje na sve pojedince koji rade u javnom i privatnom sektoru uključujući evidentirane imigrante i kućnu poslugu.

Vlasti nisu efikasno sprovele Zakon o radu. Po rečima Udruženja nezavisnih sindikata Kosova (UNSK), resursi, inspekcije i korektivne radnje su bile neodgovarajuće, a kazne nisu bile dovoljne. Inspektorat rada pri Ministarstvu rada i socijalne zaštite je do septembra izdao 182 kazni u rasponu od nemonetarnih do novčanih u iznosu do 35,000 evra (\$38,500). UNSK je istakao da ove novčane kazne nisu bile dovoljne da se smanje povrede. Upravni i sudski postupci su bili zaobilazni i predmet dugih odlaganja ili uloženih žalbi.

Po navodima UNSK, vlada i poslodavci u zemlji su generalno poštivali pravo na osnivanje i učlanjivanje u sindikatima u javnom i privatnom sektoru. Uplitanje političkih partija u sindikalnim organizacijama i pojedinim pravima radnika su ostali problem. Prema rečima zvaničnika unije, radnici u javnom sektoru se uobičajeno susreću da maltretiranjem, uključujući seksualno uzinemiravanje i gubitak zaposlenja zbog svoje pripadnosti političkoj partiji. Poslodavci nisu uvek poštivali prava radnih organizacija da se dogovaraaju kolektivno. UNSK je prijavio da su mnogi poslodavci u privatnom sektoru u suštini ignorisali zakone o radu u zemlji. UNSK je takođe istakao da su se nastavile poteškoće u formiranju sindikata zbog mešanja poslodavaca u udruženja radnika i unije posebno u sektorima bankarstva, građevinarstva i hotelijerstva. Predstavnici iz ovih sektora su anonimno rekli UNSK da su poslodavci koristili zastrašivanje da bi sprečili formiranje unija. Inspektorat rada je naveo da tokom godine nije dobio zvanične prigovore o diskriminaciji zaposlenih koji su pokušali da se učlane u sindikate. UNSK je tvrdio da

inspektorat rada nije bio u potpunosti funkcionalan zbog nedostatka budžeta i nedovoljnog broja inspektora.

b. Zabрана принудног или присилног рада

Zakon zabranjuje sve oblike присилног или принудног рада. Tokom godine дошло је до појављивања присилног дећијег рада (види Део 7. с.).

Vladini resursi, укључујући правне лекове, нису били довољни да се осигура поштовање, да се идентифikuju и заштите жртве и да се истраže тврдње принудног или присилног рада. Tokom godine nije bilo istraga, krivičnog gonjenja ili osuda zbog присилног рада zbog тога што Inspektorat rada nije имао одговарајуће resurse да истражи ову ствар. Kazne су се кретале у распону од пет до 12 година затвора, а новчане казне су износиле до 500,000 евра (\$550,000) и биле су довољно rigorozne у poređenju са онима за остала тешка krivična dela. Do septembra vlasti nisu sklonile nijednu жрту od присилног рада.

Videti takođe izveštaj Državnog sekretarijata *Izveštaj o trgovini ljudima* на www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/.

c. Zabрана дећијег рада и donja starosna granica za zasnivanje radnog odnosa

Minimalna starosna dob за zaposlenje је 15 година имајући у виду чинjenicu да зaposlenje nije štetno и да не иде на штету pohađanja школе. Ukoliko постоји вероватноћа да посао може да угрози здравље, безбедност или morale mладог lica zakonska minimalna starosna dob je 18 godina.

Propisi забранјују експлоатацију dece на radnom mestu, укључујући принудни или присилни rad. Vlada je imala funkcionalnu operativnu jedinicu за borbu protiv trgovine ljudima koja je поčela da interveniše u slučajevima принудног рада или rada opasnog po zdravlje. Odbor je bio ограничен ограниченим resursima. Vlada je takođe имала Nacionalno telo protiv trgovine ljudima које je istraživalо decu koja su bila предмет trgovine u svrhu rada. Vlada je 25. septembra imenovala ministra unutrašnjih poslova Skendera Hisenija kao nacionalног координатора за borbu protiv trgovine ljudima i dodelila odgovornosti координатора zameniku ministra unutrašnjih poslova Milanu Radojeviću.

Inspektori neodložno обавеštавају poslodavce kada pronađu da maloletna lica rade u opasnim radnim uslovima. Do novembra, Ministarstvo rada i socijalne заштите је evidentiralo 157 slučajeva maloletnih lica koji rade u opasnim radnim uslovima, od kojih су 93 vratili u школе uz помоћ centara за socijalni rad. Od 157 dece, 33 је било укључено у nezakonite aktivnosti, 96 у просјаћење на

ulicama i 14 je radilo na deponijama smeća. Jedno dete je radilo u rudniku, devetoro u hotelima, a četvoro su bila uključena u poljoprivrednim radovima. Ministarstvo rada je navelo da je slaba koordinacija među nacionalnim institucijama i nepostojanje centralizovanog repozitorijuma dovelo do značajnog neprijavljanja stvarnog broja slučajeva. U skladu sa zakonom o radu, inspektorji mogu novčano da kazne poslodavce u iznosu od 100 evra (\$110) do 10,000 evra (\$11000) zbog izlaganja radnika opasnim radnim uslovima. Novčane kazne su bile dvostruko veće za dela učinjena prema maloletnim licima. Izvršenje je bilo slabo zbog neodgovarajuće obuke i resursa. Zakon propisuje dodatne kazne za poslodavce i porodice koji uključuju decu u radne poslove ili ne ispune svoje roditeljske obaveze kao rezultat ilegalnog zapošljavanja maloletnika. Zakon dozvoljava vlastima da dete udalji iz doma, ako se utvrdi da je to u naboljem interesu deteta.

Koalicija za zaštitu dece (KOMF) je prijavila da deca koja rade u sektorima poljoprivede i vađenja rude i minerala su se susrela sa opasnostima povezanim sa korišćenjem poljoprivrednih mašina i vađenja ruda i teško dostupnim mestima ispod zemlje. KOMF je takođe prijavio da je ukupan broj dece koja prosi nepoznat. Iako su deca retko bila jedini glavni prihod svojim porodicama, dečiji rad je služio kao glavni doprinos nekim porodičnim prihodima.

Mlađa deca u seoskim oblastima su često pomagala svojim porodicama u poljoprivrednim radovima, obično uključujući rad tokom školskih časova. Deca u gradovima su često radila u različitim nezvaničnim gradnjama ili prodaji, kao što je prodaja novina, cigareta i dopuna telefonskih kredita na ulicama. Neka deca su takođe bila uključena u fizički rad kao što je transport robe.

Vidi nalaze Ministarstva rada *o najgorim oblicima dečijeg rada na* www.dol.gov/ilab/reports/child-labor/findings/.

d. Diskriminacija u pogledu zaposlenja i zanimanja

Zakon zabranjuje svaki oblik diskriminacije, negativno ili preferijalno na osnovu rase, boje kože, pola, vere, starosne dobi, porodičnog statusa, političkog mišljenja, nacionalnosti ili društvenog porekla, jezika ili članstva u sindikatima koje imaju uticaj da ponište ili oštete jednakost mogućnosti, tretiranja prilikom zapošljavanja ili stručnog profesionalnog osposobljavanja. Zakon specifično zabranjuje diskriminaciju na osnovu roda i odnosi se na pristup zaposlenju, samozapošljavanju i izboru zanimanja. Zabrane uključuju diskriminaciju u unapređenju i uslovima zapošljavanja u bilo kojoj delatnosti i na svim nivoima profesionalne hijerahije. Novčane kazne za diskriminaciju iznose od 500 do 10.000 evra (\$550 i \$11,000). Zakon ne štiti od diskriminacije na osnovu HIV statusa ili bilo koje druge prenosive bolesti. Po rečima NVO, Instituta GAP

kazne su bile odgovarajuće, ali broj inspektora rada je bio nedovoljan da bi sistem funkcionisao odgovarajuće.

Diskriminacija u zapošljavanju i zanimanju se javljala u pogledu pola, roda, rodnog identiteta, invaliditeta i manjinskog statusa (videti Deo 6). Tokom godine UNSK je primio prijave od sindikata i pojedinaca koji su takođe tvrdili diskriminaciju na osnovu starosne dobi i porodičnog statusa. UNSK je primetio da je zapošljavanje isključivo zavisilo od političkog statusa ili političke pripadnosti. UNSK je takođe napomenuo da su zaposleni usled visoke stope nezaposlenosti oklevali da prijave diskriminaciju, plašeći se odmazde svojih poslodavaca. Veoma često zaposleni su rešavali svoja radna pitanja interno i neformalno sa svojim poslodavcima. UNSK je takođe prijavio da poslodavci ponekad ilegalno otpuštaju žene zbog toga što su u drugom stanju ili što traže porodiljsko odsustvo.

Po rečima Inspektorata rada nije bilo prijava da su stranim radnicima odbijene radne dozvole i nije bilo prijava da su tokom godine prava stranih radnika bila povređena.

e. Prihvatljivi uslovi rada

Vlada je odredila minimalnu zaradu u iznosi od 130 evra (\$143) mesečno za zaposlene mlađe od 35 godina i 170 evra (\$187) mesečno za one koji imaju 35 godina i više. Za one koji zarađuju manje od minimalne plate zakon predviđa mesečne prinadležnosti u iznosu do 120 evra (\$132) za porodice koje ispunjavaju uslove i do 40 evra (\$44) za pojedince. Porodice i pojedinci bi takođe mogli da dobiju popust na utrošenu električnu energiju do 400 kilovat-časova i besplatnu zdravstvenu zaštitu.

Zakon propisuje da standardna radna sedmica ima 40 sati, zahteva periode odmaranja, ograničava broj redovnih radnih sati na 12 sati dnevno, ograničava prekovremeni rad na 20 sati sedmično i 40 sati mesečno, zahteva isplatu premija za prekovremeni rad i zabranjuje prekomerni obavezni prekovremeni rad. Zakon propisuje 20 dana plaćenog odmora godišnje za zaposlene i tri meseca porodiljskog odsustvovanja. Zakon o radu propisuje zdravstvene i bezbednosne standarde i upravlja svim delatnostima u zemlji.

Inspektori rada su bili odgovorni za primenu standarda u oblasti rada, zdravlja i bezbednosti, iako 51 inspektor zaposlen tokom godine nije bio dovoljan da prati efikasno formalni i neformalni sektor. Do novembra, ovi inspektorji su izvršili 8,703 nasumičnih i planiranih inspekcija. Inspektorat rada je savetovao poslodavce o poboljšanjima da ispoštuju propise o radnom mestu i o povredama

koje bi mogle da dovedu do zvaničnih sankcija. Do novembra, inspekcija rada je uručila 972 upozorenja za različite povrede radnih standarda i izrekla 193 dodatnih novčanih kazni u iznosu do 35,000 evra (\$38,500) zbog neispravnih navedenih povreda. Do septembra inspektorat rada je primio 259 žalbi na izrečene novčane kazne i opomene inspektora rada. Inspektorat rada je rešio ove žalbe u periodu od 15 do 60 dana. Tokom godine Inspektorat rada je procenio da će mu biti potrebno 150 inspektora da prati poslodavce adekvatno ili da ima merljiv uticaj na radne probleme u oblasti rada. Inspektorat je smatrao da su novčane kazne nedovoljne visoke da bi obeshrabrike dalje povrede.

Po rečima Inspektorata rada i UNSK, Zakon o radu je sveobuhvatan i njegove odredbe pružaju adekvatne mehanizme za jednaku zaštitu radnika u javnom i privatnom sektoru. Po rečima UNSK nepostojanje vladinog izvršenja proističe iz malog broja sindikalnih radnika kao i zbog toga što Inspektorat rada nema dovoljno resursa i kapaciteta.

Ministarstvo rada je u januaru odložilo primenu kolektivnog ugovora koji je sponzorisala vlada u iščekivanju neophodnih amandmana na odredbe kosovskog Zakona o radu. Kolektivni ugovor uređuje prava i obaveze poslodavca i zaposlenog, uključujući odredbe o radnim satima, noćnom radu, godišnjem odmoru, porodiljskom odsustvu, bezbednosti na radu i zdravstvenim prinadležnostima zaposlenih. Ugovor takođe sadrži sve zaštite u zakonima o radu i odnosi se na sve zaposlene kako u formalnom tako i u neformalnom sektoru. Posmatrači su primetili da je ugovor imao za cilj da smanji neformalnu ekonomiju kažnjavajući poslodavce koji ne prijave zaposlene.

Po navodima UNSK, poslodavci se nisu pridržavali standarda zvaničnih radnih sati koji pružaju jednakе standarde zaštite za radnike u privatnom i javnom sektoru. UNSK je naveo da vlada nije imala praćenje i primenu posebno u pogledu u standardne radne sedmice i obavezognog plaćenog i neplaćenog prekovremenog rada. Mnogi pojedinci radili su duže radne sate u privatnom sektoru kao "poslovni odnos po slobodnoj volji", bez ugovora o radu, redovne plate ili penzionog doprinosa. UNSK je prijavio da su poslodavci ignorisali zakonske osnove i otpuštali radnike bez razloga što je u suprotnosti s zakonom i da nisu poštivali praznike. Inspektorat rada je do novembra primio 433 zvaničnih pritužbi u pogledu povrede prava radnika u privatnom i javnom sektoru. Organizacije za prava žena su prijavile da se seksualno uzinemiravanje i zlostavljanje javljalo na radnom mestu, ali da se nije prijavljivalo zbog straha od otpuštanja ili odmazde.

Iako zakon propisuje zaštitu zdravstvenih i radnih uslova zaposlenih, privatne i javne institucije ponekad nisu ispoštovale to. Zvaničnici inspektorata rada i UNSK su prijavili poteškoće u dobijanju tačnih informacija o poštovanju jer su

radnici njima veoma retko obelodanjivali probleme zbog straha da izgube svoj posao. Inspektorat rada je do novembra prijavio osam fatalnih ishoda na radnim mestima i 44 teških povreda na radu.

Nijedan zakon specifično ne dozvoljava zaposlenom da napusti radno mesto usled opasne situacije na radnom mestu, ali zakon traži od svakog poslodavca da obezbedi adekvatne radne uslove za sve zaposlene shodno radnim uslovima. Po navodima Ministarstva rada i socijalne zaštite neformalni dogovori na relaciji poslodavac zaposleni mogu da reše pitanje kada i pod kojim okolnostima zaposleni može da napusti radno mesto zbog opasne situacije na radnom mestu. Državne institucije nisu pratile ove aranžmane.